ЕКОНОМІЧНА ДИНАМІКА В ПОЛІТЕКОНОМІЧНОМУ ТА ІНСТИТУЦІОНАЛЬНОМУ ВИМІРІ

УДК 330.16:341

О.О. Алсуф'єва

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ УЗГОДЖЕННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ІНТЕРЕСІВ У НАЦІОНАЛЬНІЙ ІННОВАЦІЙНІЙ СИСТЕМІ

У статті виявлено ґрунтовні основи системної взаємодії суб'єктів інноваційної діяльності, які обумовлюють генезис національної інноваційної системи (НІС). Визначено синергетичну єдність інноваційних потреб та інтересів у межах НІС. Наведено структуру та процедури комплексу механізмів регулювання інноваційної діяльності, в межах якого розв'язання суперечностей різних рівнів національної економіки зумовлює результативність генерації і впровадження інновацій, підвищення конкурентоспроможності національної економіки в цілому.

Ключові слова: *інноваційна потреба, інноваційний інтерес, узгодження економічних інтересів суб'єктів інноваційної діяльності, комплекс механізмів взаємодії суб'єктів інноваційної діяльності, національна інноваційна система.*

Постановка проблеми. В умовах глобалізації та експансії інтелектуаломісткого виробництва відбувається зміна аксіоматичних орієнтирів економічного розвитку, виникає необхідність уточнення загальних уявлень про його рушійні сили, роль технічного і соціального прогресу, співвідношення національних і глобальних інтересів. У сучасних умовах характерною ознакою підвищення конкурентоспроможності національної економіки стає підвищена увага до активізації інноваційної складової суспільного виробництва [1], що потребує нового погляду на місце і роль інноваційної діяльності в економічній системі та формування передумов її інтеграції в єдину національну систему.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Аналіз останніх досліджень та публікацій з проблем, де розпочаті дослідження особливостей взаємодії суб'єктів інноваційної діяльності та основ становлення національної інноваційної системи (НІС), в працях західних вчених, таких як Р. Акофф, Д. Арчибучи, Е. Аутіо, А. Кауфман, Д. Кларк, Б.-А. Лундвалл, Р. Нельсон, К. Павітт, Т. Стюарт, Р. Стернберг, К. Фримен, Дж. Ходжсон, Й. Шумпетер, російських та вітчизняних вчених, а саме, Л. Абалкіна, О. Амоши, Ю. Бажала, В. Гейця, С. Глазьєва, Н. Іванової, Є. Кузнєцова, І. Лукінова, І. Макаренко, М. Пашути, Р. Фатхутдинової, Л. Федулової, А. Чухно, Ю. Яковця, дозволяє з'ясувати багатогранність і масштабність означеної проблематики, проте залишаються відкритими питання щодо визначення сутності, структури, функцій механізмів взаємодії суб'єктів інноваційної діяльності в межах НІС.

Метою цієї статті є визначення ґрунтовних основ комплексу механізмів узгодження і реалізації економічних інтересів суб'єктів інноваційної діяльності в НІС на підставі системно-динамічного методу дослідження.

Результати дослідження. Слід зазначити, що інноваційна система концентрує у собі складне різноманіття взаємодій самостійних економічних агентів та їх груп у межах наявної системи інститутів, що пов'язані з процесом створення і застосування наукових знань, технологій та орієнтовані на визначення правових, економічних, організаційних, соціальних умов інноваційної діяльності. Отже, макроекономічна модель інноваційної системи обумовлюється національною специфікою, ґрунтується на потенціалі національного капіталу (включаючи інтелектуальний) та національного інноваційного підприємництва.

© О.О. Алсуф'єва, 2012

НІС поєднує, на нашу думку, сукупність економічних відносин, інститутів та інституційних структур з приводу трансформації знань у фактор розвитку всіх сфер суспільного виробництва з метою підвищення рівня конкурентоспроможності країни та добробуту населення. Оскільки повнота структури інститутів інфраструктури не гарантує стабільного розвитку та безконфліктного вирішення суперечностей, що виникають у зв'язку з інноваційною діяльністю, то важливу роль у розвитку НІС відіграють особливості зв'язків, що утворюються між її суб'єктами.

За Ф. Гегелем: «Найближчий погляд на історію переконує нас в тому, що дії людей виникають з їхніх потреб, пристрастей, їхніх інтересів...». Ми дотримуємось тієї точки зору, що початковими в багаторівневій системі потреб є особисті, а інші виникають з них, опосередковують їх задоволення. У складній і динамічній системі індивідуальних потреб [4, с. 442] серед інших виділяються ті, які притаманні сфері матеріальної діяльності (задовольняються результатами матеріальної діяльності) та ті, які притаманні духовній сфері (задовольняються результатами інтелектуальної, розумової діяльності). Крім того, наприклад, економічні потреби відображають ставлення людини до економічних умов її життєдіяльності, а інтелектуальні – до реалізації і розвитку її інтелектуальних можливостей. І ті і інші зумовлюють творчу активність суб'єкта, формують вибіркове ставлення до інновацій.

Безпосередньо інноваційні потреби, природа яких має похідний, вузько спрямований характер, з'являються за розв'язанням суперечностей між індивідуальними потребами і можливостями їх задоволення. Усвідомлені інноваційні потреби проеціюються у систему інноваційних інтересів, які ми визначаємо як економічні інтереси, що виникли внаслідок усвідомлення необхідності задоволення інноваційних потреб, що виникають як опосередкований результат взаємодії суб'єктів інноваційної діяльності на всіх рівнях економічної системи, відображають пошуки удосконалення форм вирішення суперечностей між потребами та можливостями їх задоволення.

Інноваційні інтереси визначають загальний напрям розгортання інноваційної діяльності. За проведеним дослідженням з'ясовано, що інноваційні інтереси, на нашу думку, розрізняються за різними критеріями таким чином: за суб'єктами – особисті, колективні, державні, суспільні; за ступенем розповсюдження – локальні, місцеві, регіональні, національні, міжнародні; за актуальністю – минулі, поточні, майбутні; за сферами суспільного відтворення – виробничі, розподільчі, обігові, споживчі; за галузями, видами діяльності, сферами соціуму тощо. Ми вважаємо, що існуюча варіативність інноваційних інтересів обумовлена синергетичною природою власне інноваційних потреб. Так, підвалини виникнення інноваційних інтересів, тобто економічних інтересів [2, с. 13] з приводу задоволення інноваційних потреб зумовлені бажанням отримати економічну вигоду від інновацій, що усвідомлюється як конкретна матеріальна мета (наприклад, максимізація прибутку), стає об'єктивним і соціальним проявом потреб, ґрунтується на відносинах власності та підкріплюється певною системою привласнення (рис. 1).

Таким чином, об'єктивний характер означених інтересів обумовлює діалектику взаємозв'язку об'єктивних та суб'єктивних основ діяльності, в тому числі інноваційної, оскільки виникає об'єктивно на базі потреб і історично визначених відносин власності, усвідомлюється їх носіями, перетворюючись у стимули та мотиви діяльності. Економічні інтереси з приводу інноваційної діяльності знаходять відображення у поведінці суб'єктів (у цілях та діях, спрямованих на задоволення потреб), виражають певний рівень і динаміку задоволення саме матеріальних потреб, стають причиною та умовою взаємодії і саморозвитку економічних суб'єктів. До особливостей виникнення інтелектуальних інтересів з приводу задоволення інноваційних потреб можна віднести те, що їх реалізація відбувається також шляхом опанування, розв'язання суперечностей стосовно нових умов, ресурсів, обмежень та цілей для впровадження нових ідей і досягнень. Підпадаючи під вплив одне одного та прямуючи до узгодження власних цілей і інтересів, суб'єкти інноваційної діяльності забезпечують виробництво і впровадження інновацій, що відбувається за різними моделями (вибірково, стихійно, послідовно, системно тощо).

Механізм узгодження і реалізації економічних інтересів суб'єктів інноваційної діяльності може бути наданий як комплекс окремих взаємопов'язаних механізмів, як система, що опо-

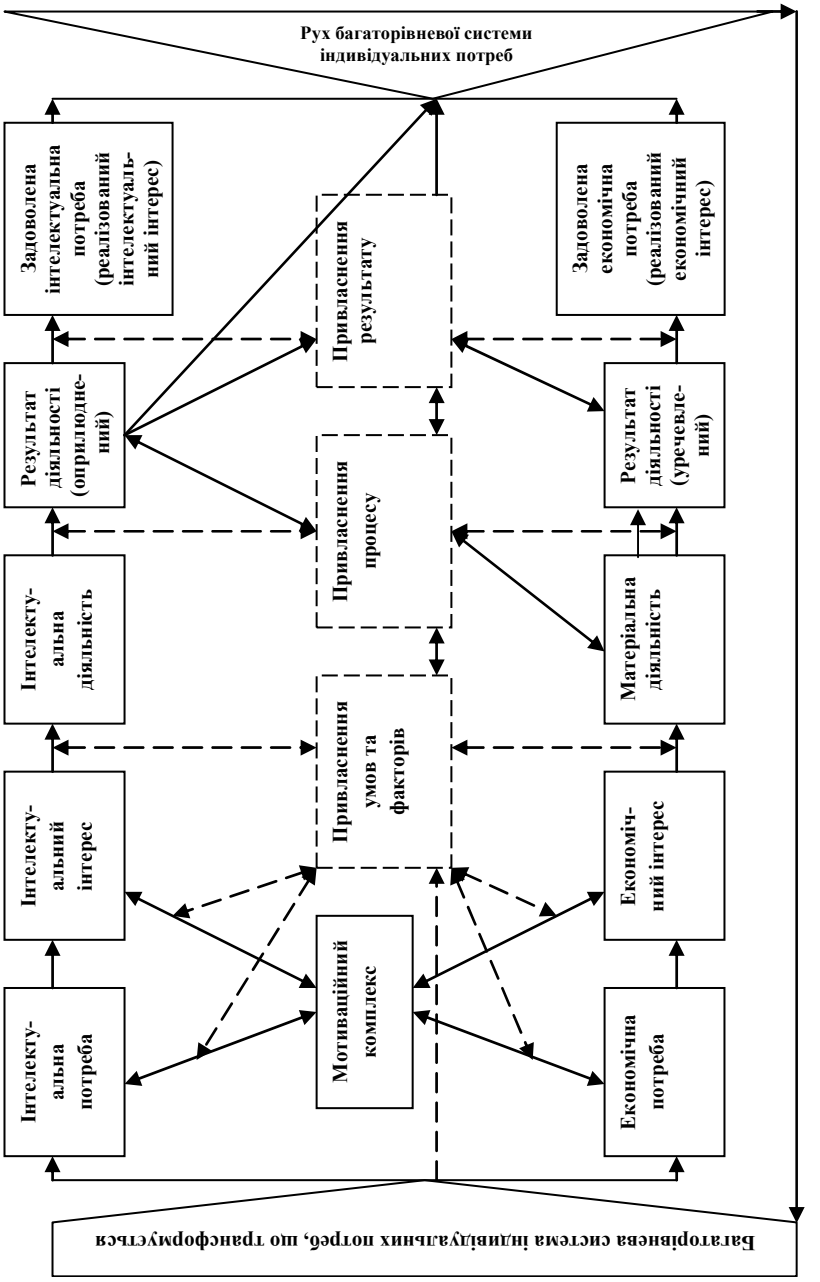

Рис. 1. Схема взаємозалежності та взаємного впливу складових механізму створення інноваційного продукту

середковує взаємодію продуктивних сил і виробничих відносин з приводу здобуття та реалізації нового знання, перебуває у взаємодії з іншими елементами господарського механізму та існує у всіх економічних системах. Ступінь узгодженості економічних інтересів суб'єктів в інноваційній системі, на нашу думку, визначає стан певної динамічної рівноваги[1], що підтримується комплексом регулюючих механізмів, незважаючи на постійне виникнення імпульсів інноваційної активності, які спричиняє поява чергової інновації[2].

У міру розширення масштабів, ускладнення структури, прискорення динаміки оновлення суспільного виробництва, зростає необхідність удосконалення цього комплексу з метою розв'язання суперечностей, що виникають. Цей комплекс завжди містить єдність загального, особливого й одиничного, безперервно розвивається через виробництво нових й оновлення наявних механізмів у межах інноваційного середовища, що включає економічну, соціальну, правову, духовну та інші складові, в межах якого формується певний «інноваційний клімат», який впливає на узгодження відповідних інтересів, реалізацію продуктивних можливостей суб'єктів, виявлення і задоволення інноваційних потреб.

Ефективність функціонування механізму узгодження і реалізації економічних інтересів суб'єктів інноваційної діяльності залежить від множини факторів, включаючи рівень розвитку суспільного виробництва, науки, техніки і технологій, науково-технічної оснащеності виробничого процесу, наявної системи економічних відносин, включаючи ступінь специфікації відносин власності на нове знання, рівень розвитку ринкової структури та інфраструктури, ступінь монопольної влади тощо.

У функціонуванні цього комплексу сполучаються імпульси, які продукуються компонентами зовнішнього середовища (природним оточенням, суспільним виробництвом, суспільною свідомістю) та впливають на суб'єкт інноваційної діяльності. Останній, ураховуючи безперервну динаміку зовнішнього середовища, формує багатокомпонентну систему цілей, інтересів і форм інноваційної поведінки. Оскільки специфіка інноваційної діяльності полягає у тому, що вироблення нового знання й обрання відповідних пріоритетів розвитку є функцією його суб'єктів, а реалізація інновацій відбувається і у межах суспільного відтворення, і саме в межах інноваційної системи [8] та (або) у невпорядкованого, відносно нового знання, зовнішнього середовища, то це примушує її суб'єктів до узгодження відповідних інтересів.

Специфіка узгодження інноваційних інтересів ускладнюється множиною ролей економічних суб'єктів в інноваційній системі. Так, відрізняються зміст і реалізація інноваційних інтересів споживача інновацій та інвестора, власника засобів виробництва і робітника. Однак окремі рольові форми характеризуються конкретними, майже типовими для певних умов вимогами до творця, на що і орієнтуються суб'єкти інноваційної діяльності, наприклад, при впливі на ініціативного підприємця або універсального робітника. Відповідність поведінки економічних суб'єктів об'єктивно-обумовленим вимогам до них, разом із динамікою показників їх інноваційної діяльності, в тій або іншій ролі характеризує ступінь відповідності структури інноваційної системи до вимог суспільного виробництва.

Відомо, що носієм та генератором нових знань є людина як творчий індивід. За цим адекватність творця й зовнішнього середовища скорочує період створення інновації, робить його природно-еволюційним, майже непомітним, а неадекватність – гальмує, подовжує його, веде до погіршення результатів діяльності, порушення юридичних й суспільних норм, настанов, правил. Таким чином, при визначенні економічних ефектів від інноваційної діяльності в національній економіці необхідно враховувати не тільки результат діяльності ізольованих агентів, а й те, яким чином вони взаємодіють у процесі генерації і розповсюдження ідей.

Механізм узгодження і реалізації економічних інтересів суб'єктів інноваційної діяльності, по-перше, органічно поєднує такі складові, як поширення інноваційної діяльності та узгодження інноваційних інтересів, що перебувають у діалектичній єдності; по-друге, пов'язаний з генеруванням та підтримкою відповідного інфраструктурного та інституційного забезпечен-

[1]Досягнення абсолютної рівноваги розглядається як неможливе, у цьому випадку має місце відносна рівновага.

[2]Інновація у цьому випадку розглядається як явище, деталізацію сутності якого можна знайти у багатьох авторів з цієї проблематики (наприклад, у Л. Федулової).

ня через поєднання інноваційного, інвестиційного, фінансового, інформаційного, правового, ідеологічного, культурного забезпечення, яке призначене сприяти ефективному пошуку і перманентній генерації нововведень, їх комерціалізації та впровадженню у всіх сферах суспільного відтворення.

Можна виділити завдяки методологічному прийому конструктуризації такі підсистеми механізму узгодження економічних інтересів суб'єктів інноваційної діяльності (відносно окремого суб'єкта) – зовнішні (об'єктивна й суб'єктивна складові) та внутрішні.

Відносно суб'єкта у дії цього комплексу природно поділяються зовнішні й внутрішні механізми, що можуть бути подані як окремі комплекси, що підпорядковані єдиним цілям. Окремий зовнішній механізм включає такі елементи: суб'єкт, об'єкт, система відносин. Суб'єкти інноваційної діяльності впливають на об'єкт (нове знання) через систему форм прояву економічних відносин у напрямі створення умов, що спонукають до інноваційної діяльності та забезпечують її здійснення.

У складі комплексу зовнішніх механізмів узгодження і реалізації економічних інтересів суб'єктів інноваційної системи доцільно виокремити об'єктивну й суб'єктивну складові. Об'єктивна складова поєднує відповідні відносини та дію економічних законів й закономірностей, визначається способом виробництва, типом економічного зростання, ступенем розвитку відносин власності, економічної й громадянської демократії, формує основи й межі інноваційної діяльності, знаходить відображення у конкретних її формах і механізмах, у виборі цілей й засобів її регулювання, в оцінках її витрат і результатів. Суб'єктивна складова містить сукупність заходів свідомого регулювання інноваційної діяльності, тобто віображає історично-обумовлені особливості її регулювання, включаючи відповідні організаційні форми, методи й стимули.

З дією окреслених зовнішніх механізмів тісно пов'язаний комплекс *механізмів саморегулювання (внутрішніх механізмів) суб'єкта інноваційної* діяльності на мікрорівні – окремого підприємства, творчої групи, підприємця, людини, тобто елементарного рівня НІС. По-перше, як носій потреб та економічних інтересів суб'єкт інноваційної діяльності може бути включений в певні організаційні структури й установи різних форм власності й видів діяльності, по-друге, різні суб'єкти інноваційної діяльності впливають на нього одночасно як прямо, так і опосередковано, включаючи природні, виробничі, суспільні можливості й обмеження, які є сталими або змінюються.

Економічний суб'єкт може здійснити вплив на розгортання інноваційної діяльності самостійно та (або) у складі тих або інших організацій і установ. Саме на рівні економічного суб'єкта остаточно вирішуються суперечності, які містить зовнішній інноваційний вплив, а також суперечностей множини інтересів з приводу інноваційної діяльності. Ці механізми являють собою сукупність форм і методів здійснення інноваційної діяльності суб'єкта елементарного рівня НІС, тобто є базовими у функціонуванні усього комплексу.

Механізми саморегулювання суб'єктів інноваційної діяльності розвиваються у напрямі поширення їх різноманіття й універсальності, удосконалення форм прояву. До функцій цих механізмів належать інформаційна, тобто усвідомлення та визначення інноваційних потреб і інтересів; координуюча, що спрямована на узгодження різноманітних інтересів суб'єктів інноваційної діяльності (як економічних, так і інших – моральних, соціальних, політичних, ідеологічних); відтворювальна, яка пов'язана з формуванням й удосконаленням основ здійснення інноваційної діяльності самого суб'єкта. Специфіка регулювання інноваційної діяльності на макрорівні (табл. 1) визначається певними конкретно-історичними умовами. У соціально-орієнтованій ринковій економіці це регулювання набуває властивостей комплексності й синергетичності.

Ступінь відповідності зовнішніх механізмів інноваційної діяльності і механізмів саморегулювання на рівні економічного суб'єкта є водночас і метою, і наслідком їх діалектичної взаємодії. Еволюція цих механізмів відображається в зміні типів інноваційних процедур, які певним чином сполучають дію зовнішніх і внутрішніх механізмів інноваційної діяльності. Залежно від етапу розвитку суспільного виробництва, ступеня розвитку відносин власності та специфіки сполучання дії механізмів інноваційної діяльності доцільним, на наш погляд, є виділення таких типів процедур активізації інноваційної діяльності – стихійна або традиційна, жорстка, безальтернативна; ринкова або економічна, багатоваріантна; комплексна або синергетична, усвідомлена (табл. 2).

Таблиця 1

Складові регулювання інноваційної діяльності

Складова	Домінуючі методи регулювання	Домінуючі інтереси	Функції
Державне регулювання	Прямий та опосередкований вплив на економічних суб'єктів	Державні, суспільні	Законодавчо-нормативна, інформаційна, стимулююча, підтримуюча, координуюча
Ринкове саморегулювання	Саморегулювання в умовах досконалої конкуренції, корпоративні методи регулювання в умовах недосконалої конкуренції	Особисті, колективні	Вимірювальна, інформаційна, стимулююча, санаційна, інтеграційна
Громадянське саморегулювання	Саморегулювання та непрямий вплив на економічних суб'єктів	Колективні, особисті	Інформаційна, інтеграційно-координуюча, захисна
Саморегулювання економічного суб'єкта	Саморегулювання та прямий вплив на особистість	Особисті, колективні	Інформаційна, координуюча, відтворювальна

Таблиця 2

Основні ознаки типів процедур активізації інноваційної діяльності

Тип процедури	Епоха суспільного розвитку	Ознаки процедур		
		Зовнішній примус	Внутрішній примус	Суспільні норми й санкції
Стихійна (традиційна)	Традиційна	Природна необхідність	Суперечність «особиста залежність – творча реалізація»	Традиційні, жорсткі
Ринкова (економічна)	Індустріальна	Природна й економічна необхідність	Суперечність «економічний примус – творча реалізація»	Ринкові, економічні
Комплексна (синергетична)	Пост-індустріальна	Природна й економічна необхідність, соціальна відповідальність	Суперечність «творча реалізація – усвідомлене підпорядкування – економічний примус»	Гнучкі, гуманітарні

Постійне удосконалення комплексу механізмів [6, с. 179] регулювання інноваційної діяльності є не тільки певною тенденцією, а й закономірністю розвитку інноваційних відносин. Взаємодія зовнішніх і внутрішніх механізмів відбувається в історично-обумовлених межах, вихід за які зумовлює, по-перше, протидію з боку учасників та не учасників інноваційної діяльності, по-друге, подальше її розгортання як у визначених, так і непередбачуваних напрямах. З розвитком науково-технічного й соціального прогресу межі інноваційної діяльності розширюються [9, с. 48], узгодження дії зовнішніх і внутрішніх механізмів регулювання інноваційної діяльності досягає певного стану синхронізації.

Отже, комплекс механізмів регулювання інноваційної діяльності є певною єдністю зовнішніх й внутрішніх форм, прийомів і методів, які органічно взаємопов'язані між собою й забезпечують здійснення означеної діяльності в конкретно-історичних умовах.

Висновки та перспективи подальших досліджень. У сучасних умовах результативність інноваційної діяльності визначається не стільки результативністю ізольованих економічних агентів, скільки тим, яким чином вони взаємодіють у процесі генерації і розповсюдження інновацій [3]. Існуючі протиріччя негативно відображаються не тільки на економічних результатах безпосередніх виробників інноваційного продукту, але й на швидкості інноваційних перетворень та розвитку економіки країни взагалі.

Розвиток національної інноваційної системи йде через удосконалення організації інноваційної діяльності на всіх рівнях економічної системи, а в кінцевому рахунку – на рівні держави, чим забезпечується прогресивний розвиток усього інноваційного потенціалу країни із властивими йому спеціалізованими суб'єктами діяльності та інститутами інфраструктури, що разом набувають складної структури. Важливим завданням формування НІС стає максимально ефективне розв'язання складностей і суперечностей у взаємозв'язках між економічними суб'єктами з приводу інноваційної діяльності, заходами їх регулювання як у межах національної економіки з урахуванням обраної інноваційної макромоделі, так і за її межами. Це потребує подальшого теоретичного дослідження та розробки обґрунтувань рекомендацій щодо розвитку інноваційного середовища в Україні.

Список використаної літератури

1. Онікієнко В.В. Розвиток національної інноваційної системи на етапі становлення в Україні постіндустріального суспільства / В.В. Онікієнко, Л.М. Ємельяненко. – К.: РВПС України НАН України, 2008. – 65 с. – С. 8–30.

2. Гершкович Б.Я. Экономические интересы и их реализация / Б.Я. Гершкович. – Пятигорск: ПГЛУ, 1999. – 92 с.

3. Макаренко І.П. Формування державної інноваційної системи в Україні: проблема безпеки національних інтересів / І.П. Макаренко // Матеріали науково-практичної конференції «Утвердження інноваційної моделі розвитку економіки України». – К.: НТТУ «КПІ», 2003. – 434 с. – С. 406–414.

4. Маклаков А. Общая психология / А. Маклаков. – СПб.: Питер, 2000. – 592 с.

5. Стратегический ответ России на вызовы нового века / под общ ред. Л.И. Абалкина. – М.: Экзамен, 2004. – 608 с. – С. 281–310.

6. Эффективность общественного производства: сущность и механизм роста / В.Н. Тарасевич. – К.: Выща школа, 1991. – 191 с.

7. Федулова Л. Розвиток національної інноваційної системи України / Л. Федулова, М. Пашута // Економіка України. – 2005. – № 4. – С. 35–47.

8. Шарко М. Модель формування національної інноваційної системи України / М. Шарко // Економіка України. – 2005. – № 8. – С. 25–30.

9. Яковец Ю.В. Эпохальные инновации XXI века / Ю.В. Яковец. – М.: Экономика, 2004. – 437 с.

В статье выявлены стержневые основы системного взаимодействия субъектов инновационной деятельности, которые обуславливают генезис национальной инновационной системы (НИС). Определено синергетическое единство инновационных потребностей и интересов в рамках НИС. Показана структура и процедуры комплекса механизмов регулирования инновационной деятельности, в контексте которого разрешение противоречий разных уровней национальной экономики определяет результативность генерации и распространения инноваций, повышение конкурентоспособности национальной экономики в целом.

Ключевые слова: *инновационная потребность, инновационный интерес, согласование экономических интересов субъектов инновационной деятельности, комплекс механизмов взаимодействия субъектов инновационной деятельности, национальная инновационная система.*

The article revealed fundamental foundation of systemic interaction of subjects of innovative activity at the micro level that lead to the genesis of National Innovation System. Defined the synergistic unity of the innovative needs and interests in the NIS. Shows the structure and procedures of the complex of regulatory mechanisms of innovative activity in the context of which the resolution of contradictions at different levels of the national economy determines the efficiency of generation and diffusion of innovation, increasing competitiveness of the national economy.

Key words: *innovative needs, innovative interest, harmonization of economic interests of the subjects of innovative activity, complex of mechanisms of interaction between the subjects of innovative activity, National Innovation System.*

Надійшло до редакції 14.05.2012.